

Andrej BEKEŠ

Kam so šle kitajske pismenke: modernizacija pisav na obrobju kitajskega kulturnega kroga

Povzetek

Ta prispevek obravnava modernizacijo pisav v Vietnamu, v obeh Korejah in na Japonskem ob prehodu iz predmoderne države v moderno nacionalno državo. V Vietnamu in obeh Korejah so se kljub tradicionalni močni navezanosti na kitajsko pismenost odločili, da zavržejo kitajsko pisavo. V Vietnamu so prešli na latinico, v obeh Korejah na domačo abecedo *hangul*, Japonska, z najmanj intenzivnimi stiki s kitajsko kulturo, pa je kitajske pismenke ohranila. Razlogi za to so modernizacija, nacionalizem in tradicionalizem. V vsaki od omenjenih držav so ti razlogi delovali drugače. Japonska – kolonizator – se je modernizirala v lastnem tempu, Vietnam in obe Koreji pa so se kot bivše kolonije morali po osvoboditvi modernizirati hitro. V tem kontekstu nastali nacionalizem je pripomogel k izboru najhitrejše rešitve, alfabetske pisave.

Ključne besede: reforme pisave, kitajske pismenke, fonetske pisave, Vietnam, Koreja, Japonska

Abstract – Where Did the Chinese Characters Go? The Modernization of the Writing Systems on the Outskirts of the Chinese Cultural Circle

This chapter deals with the modernization of writing in Vietnam, in both Koreas and Japan, during the transition from a pre-modern state to a modern nation-state. In Vietnam and both Koreas, despite the strong attachment to Chinese written tradition, they have decided to stop using the Chinese script. In Vietnam, they switched to the Latin alphabet, in both Koreas to the domestic *hangul* alphabet, while in Japan, with the least intense contacts with Chinese culture, the Chinese characters were preserved. The reasons for this are modernization, nationalism, and traditionalism. In each of the countries their influence was different. Japan – the colonizer – could modernize at its own pace. After their liberation, as the former colonies, Vietnam and both Koreas had to modernize quickly, and in this context the resulting nationalism contributed to the choice of the quickest solution, in each case an alphabetical script.

Keywords: writing reforms, Chinese characters, phonetic scripts, Vietnam, Korea, Japan

1 Uvod

Pod pojmom pisava razumemo sistem konvencionalnih grafičnih simbolov, ki predstavljajo jezikovne enote določenega jezika. Pisava je bila v preteklosti iz ničle izumljena samo nekajkrat: prvič v Mezopotamiji in drugič, skoraj sočasno, v Egiptu, oboje konec 4. tisočletja pr. n. št., nekoliko kasneje, v 3. tisočletju pr. n. št., v civilizaciji doline Inda ter konec 2. tisočletja pr. n. št. na Kitajskem. Skoraj sočasno kot na Kitajskem se je pisava popolnoma neodvisno razvila v Srednji Ameriki. V vseh primerih se je najprej pojavila logografska pisava (na grobo, znaki pisave zapisujejo posamezne besede v jeziku). Vsi ostali sistemi pisave so izvedeni iz prvotno izumljenih sistemov ali pa so jih ti navdihnili (Coulmas 1989).

Tako je nastalo več na pisavi in kulturnem izročilu središča temelječih kulturnih krogov. Glavni nosilci širitve so bili vera, kultura v širšem pomenu besede in politične ambicije. Najstarejši je mezopotamski kulturni krog s središčem v Sumeriji, temelječ na klinopisu in sumerskem kulturnem izročilu. Kasnejši, približno sočasen z razvojem v Vzhodni Aziji, je indijski kulturni krog, zgrajen na hinduističnem in budističnem izročilu ter pisavi brahmi. Bližje sta nam arabski kulturni krog, temelječ na arabski pisavi in izročilu islama, ter približno sočasno nastali cirilični kulturni krog, temelječ na cirilici in slovanski različici pravoslavnega izročila. Neposredno v naši bližini najdemo tudi primer hotene preselitve iz enega v drug kulturni krog: Romunija. Ta država je bila nekdaj del ciriličnega kulturnega kroga, v 19. stoletju pa se je domača elita odločila za prehod na latinico in vključitev v »naprednejši«, latinični kulturni krog, ki temelji na katoliškem in kasneje protestantskem izročilu (Daniels in Bright ur. 1996; Coulmas 1989; Panž Dindelegan in Maiden ur. 2013).

V Vzhodni Aziji je bila vir ali navdih za druge pisave kitajska logografska pisava (kitajske pismenke; kit. *hanzi*, kor. *hanja*, jpn. *kanji* 漢字), ki je nastala v 2. tisočletju pr. n. št. Skupaj s kitajskim političnim in kulturnim vplivom se je iz Kitajske širila v države na kitajskem obrobju. V prilagajanju novim lokalnim jezikom, ki jih je bilo treba zapisovati, so se ob njej od srede prvega tisočletja dalje začele razvijati nove pisave, v Koreji poleg zlogovne in delno logografske pisave *idu* 이두 v 15. stoletju popolnoma na novo izumljena abecedna pisava *hangul* 한글, na Japonskem *man'yogana* ter na njeni osnovi *hiragana* 平仮名 in *katakana* 片仮名, v Vietnamu pa logografska pisava *chữ nôm* 字喃 (Coulmas 1989). Podobno kot v Vietnamu in v približno istem obdobju so se pod vplivom kitajske pisave razvijale tudi domače logografske pisave v samostojnih političnih entitetah, kot so Tangut (Xi Xia), Khitan (Liao) in Jin, kasneje pa Jurchen na severnem oziroma severovzhodnem obrobju Kitajske ter pisave ljudstev Zhuang in Yi, ki so bila občasno politično samostojna, na sedanjem jugu Kitajske. Zanimivo je, da sta se pisavi ljudstev Zhuang in Yi ohranili ter sta delno v rabi še danes. Povsod se je v pisnem jeziku pojavila diglosija, prestižni jezik je bila klasična kitajščina, domači jezik, zapisan z domačo pisavo, pa je veljal za manj prestižnega (Kychanov 1996; Kara 1996; Shi 1996; Holm 2014).

Z izjemo Vietnama, Koreje in Japonske so vsa druga ljudstva končala v objemu rastočega kitajskega cesarstva, kjer sta pisavi ljudstev Zhuang in Yi sicer še vedno v delni uporabi, zunaj Kitajske pa kitajske pismenke kot del standardnega jezika – paradoksalno – uporabljajo, sicer v kombinaciji z domačima zlogovnima pisavama *hiragana* in *katakana*, samo še na Japonskem. V Vietnamu so prešli na latinizirani zapis jezika *chữ quốc ngữ*, v obeh Korejah, Severni in Južni, pa uporabljajo domači *hangul* (Lê in O'Harrow 2007; Taylor in Taylor 2014).

Namen tega prispevka je osvetliti vzroke, ki so pripeljali do tega, da je Japonska, ki je bila med tremi zgoraj omenjenimi perifernimi državami najmanj globoko usidrana v kitajskem kulturnem krogu, v procesu standardizacije jezika v obdobju modernizacije obdržala tudi kitajske pismenke, medtem ko so jih v Vietnamu in obeh Korejah zavrgli. Zaradi omejenega prostora se v razpravi ne dotikam pisave kraljestva Ryukyu (okin. *Ruuchuu-kuku* 琉球國), ki je bilo Japonski priključeno leta 1879 kot prefektura Okinawa, uporabe kitajskih pismenk pri Ujgurih ter kitajskih jezikovnih politik v Ljudski republiki Kitajski in na Tajvanu.

2 Jezik in pisava v Vietnamu, Koreji in na Japonskem v 1. polovici 19. stoletja

Vse tri države, Vietnam, Koreja in Japonska, so bile ob koncu predmoderne dobe, v začetku 19. stoletja, neodvisne in globoko vpete v kitajski kulturni krog,

Vietnam in Koreja pa tudi pod močnim kitajskim političnim vplivom. Položaj jezika in pisave v vseh treh državah je bil podoben. Podobno kot v srednjeveški Evropi je vladala diglosija. Vlogo visokega jezika v administraciji, filozofiji, religiji in znanosti je igrala klasična kitajščina, zapisana s kitajskimi pismenkami. Domači jezik, manj povezan s funkcijami političnih in verskih avtoritet, je bil zato manj prestižen kot klasična kitajščina, vendar je bil, glede na državo in mesto domače kulture v njej, vrednoten različno. Literatura v domačem jeziku je obstajala v vseh treh državah. V Vietnamu so jo zapisovali z domačo pisavo *chữ nôm* 字喃, v Koreji je bila od 15. stoletja dalje večinoma zapisana v domači abecedni pisavi *hangul* 한글, na Japonskem pa se je za zapis literature v domačem jeziku pretežno uporabljal mešani sistem zlogovne pisave (*katakana* 片仮名 ali *hiragana* 平仮名) ter kitajskih pismenk, s katerimi so se tipično zapisovale številne polnopomenske besede. Velika razlika je v tem, da je bila literatura v domačem jeziku v Vietnamu in Koreji vrednotena nižje kot na Japonskem, kjer je bil zlasti starejši del literature v domačem jeziku cenjen kot klasična literatura in temu primerno tudi jezik, v katerem so bila dela napisana. V Vietnamu so bili bralci literature v domačem jeziku omejeni na elito, izobraženo v klasični kitajščini, ki je znala brati tudi zahtevnejšo domačo pisavo *chữ nôm*. Običajno ljudstvo je domača literarna dela, tako prozo kot poezijo, pogosto poznalo samo iz javnih branj. V Koreji so se razmere radikalno spremenile po izumu pisave *hangul*, vendar je v kitajski klasični kulturi izobražena elita, tj. *yangban* 양반, večinoma zviška gledala na literaturo v domačem jeziku in je širjenju uporabe *hangula* pogosto nasprotovala. Kljub temu se je, med drugim tudi zaradi prizadevanja oblasti, pismenost v domačem jeziku začela širiti med ljudstvom. Pojavili so se prevodi budističnih tekstov, pripovedna dela in poezija, pri čemer so bili avtorji pogosto pripadniki ljudstva. Kot kažejo viri, je bilo na Japonskem preprosto ljudstvo v predmoderni dobi že dokaj opismenjeno, z razvito komercialno založniško dejavnostjo v velikih središčih, kakršni sta bili prestolnica Edo in Osaka (glej Coulmas 1989, 2000, 2003; Cumings 2005; King 2007; Lê in O'Harrow 2007; Gottlieb 2007; Taylor in Taylor 2014; Amino 1990; Yakuwa 2003; Kin 2010; Bekeš 1999). Razdelek povzema tabela 1 spodaj.

Tabela 1: Vrednotenje domačih pisav in pismenost na začetku modernizacije

	Domače pisave: vrednotenje	Pismenost
Vietnam	<i>chữ nôm</i> : zapleten sistem, nestabilen prestiž – sredstvo za zapis domačih literarnih del	razmeroma nizka
Koreja	<i>hangul</i> : preprosta, nestabilen prestiž	razmeroma nizka
Japonska	<i>hiragana</i> , <i>katakana</i> : preprosta, nizek prestiž mešani slog <i>kana</i> in kitajske pismenke: zapleten sistem, visok prestiž v literarni sferi	<i>hiragana</i> , <i>katakana</i> : razmeroma visoka (cenzus 1877: 30–90 %, odvisno od regije)

3 Jezik na Japonskem, v Koreji in Vietnamu v 20. stoletju

V procesu modernizacije, ki je vse tri države zajel na prehodu v 2. polovico 19. stoletja, so se njihove poti razšle. Japonska je ohranila neodvisnost ter s priključitvijo kraljestva Ryukyu leta 1879, Tajvana 1895 in Koreje 1910 postala kolonialna sila. Vietnam je postal francoska kolonija, Koreja pa je bila priključena Japonski (Cumings 2005; Coulmas 2000). Različne usode so različno vplivale na proces modernizacije jezikov.

3.1 Japonska

Japonska je lahko kot suverena država razvijala šolstvo in jezik v skladu s potrebami svoje modernizirajoče se družbe. Ob začetku modernizacije z obnovo Meiji 1868 je podedovala diglosijo v pisnem jeziku: klasična kitajščina in klasična japonščina, in relativno majhen delež del, napisanih v tedanjem pogovornem jeziku. Ob izzivih in zgledih iz Evrope in Amerike je najprej intelektualna elita sprevidela potrebo po čimprejšnji modernizaciji jezika. Pojavilo se je gibanje za enotnost pisnega in govornega jezika (*genbun itchi* 言文一致). Razvijati se je začel nov prevodni slog, temelječ na tradiciji branja klasičnih kitajskih besedil v japonščini (tako imenovani *kanbun kundoku* 漢文訓読), vendar apliciran na sodobne evropske jezike: nizozemščino, angleščino, francoščino, ruščino in nemščino, ter opirajoč se bolj na slovnico sodobnega pogovornega jezika kot na klasični japonski jezik. Stranski rezultat tega je bilo po drugi strani veliko število na kitajskih elementih temelječih neologizmov, s katerimi so prevajali abstraktne pojme iz evropskega miselnega kroga. Tipičen primer je neologizem *kokugo* 国語, državni jezik. Izraz je bil prevzet v vseh državah kitajskega kulturnega kroga ter se, razen v Ljudski republiki Kitajski in Severni Koreji, uporablja še danes. Pomemben dejavnik so bili tudi tiskani mediji, ki so popularnost dolgovali objavam romanesknih podlistkov, vzeti iz profesionalnega pripovedniškega žanra *rakugo* 落語, ter političnim govorom in pamfletom. Zanimivo je, da je država pri modernizaciji jezika zamujala, sistematični začetek pristopa k standardiziranju jezika in pisave, skratka, ustvarjanje standardiziranega nacionalnega jezika (*kokugo* 国語) kot državne politike, sega šele v konec 19. stoletja, okrog 20 let po obnovi Meiji (Komori 2000; Lee 1996; Gottlieb 1995).

Pri reformi in standardizaciji pisave se je radikalnejšim predlogom navkljub v kulturno stabilnem kontekstu na Japonskem uveljavila umirjeno konzervativna reforma pisave, ki je ne glede na določene omejitve kot pomemben del

japonskega sistema pisave ohranila tudi kitajske pismenke. Standardni jezik je ob prizadevanjih države pridobival na vplivu in veljavi. Na standardizacijo pisave je kljub nasprotovanju tradicionalistov vplivalo več dejavnikov. Najpomembnejši so bili:

- I. Kolonialna politika, kjer je bila japonščina jezik administracije, zato se je pojavila potreba po učinkovitem poučevanju japonskega jezika v kolonijah (Tajvan, Koreja, Manchukuo) ter kasneje na med vojno v Jugovzhodni Aziji in na Pacifiku zasedenih ozemljih.
- II. Pojav periodičnega tiska in bralstva.
- III. Potrebe vojske v kontekstu vojnih prizadevanj in vojaške prevlade v kolonijah, kar je zahtevalo natančno pošiljanje in prejemanje informacij ter s tem standardiziran jezik s čim manj zapletenim sistemom pisave. Zaradi 15-letne vojne, ki jo je Japonska sprožila najprej na azijski celini in nazadnje na Pacifiku, so vladne reforme jezika in pisave zastale in bile udejanjene šele po koncu druge svetovne vojne, pod ameriško okupacijsko oblastjo. Reforma pisave pa je vendarle v bistvenih potezah sledila okvirju, pripravljenem na japonskem ministrstvu za šolstvo že v 30. letih, ko je bila japonska agresija vojaško omejena samo na Kitajsko. Standardizirana in pri kompleksnejših pismenkah delno poenostavljena je bila oblika kitajskih pismenk, omejeno je bilo število kitajskih pismenk v standardni rabi ter standardiziran zapis, tj., katere besede, tako kitajske tujke kot domače besede, se zapisujejo s posamezno pismenko. Standardizirana je bila tudi raba obeh zlogovnih pisav, *hiragane* in *katakane*. Pred drugo svetovno vojno in po njej so obstajale tudi pobude, da bi prešli na latinico ali izključno na rabo obeh zlogovnih pisav (Društvo za promocijo pisave *kana*, *Kanamojikai* 仮名文字会), ki pa jih reforme niso upoštevale. Rezultat reform je bil, da se je v sicer precej prečiščeni obliki ohranil tako imenovani mešani slog zapisa s pomočjo kitajskih pismenk in obeh zlogovnih pisav (*kanji kana majiri* 漢字仮名交じり), s čimer niso bili zadovoljni niti tradicionalisti, saj so bile zanje reforme preveč radikalne, niti podporniki sprememb, med katerimi so številni obžalovali polovičarstvo reform (Tōdō 1969; Gottlieb 1995; Coulmas 2000, 2003; Bekeš 1998).

3.2 Koreja

V tradicionalni korejski družbi je do leta 1894 sistem državnih izpitov kljub možnostim, ki jih je ponujal izum *hangula* (1446), zaradi svoje pristransko-sti (k izpitom so bili pripuščeni samo pripadniki višjega sloja) in zazrtosti v klasično kitajsko pismenost močno zaviral prodor sodobne vzgoje. Pismenost med preprostim ljudstvom je bila zelo nizka, še posebej med ženskami,

za katere je v tradicionalni konfucianistični morali veljalo, da je nevednost čednost. Z reformami Gabo (*Gabo gaehyeok* 갑오개혁) je Koreja poskušala ujeti vlak modernizacije. Kot uradni jezik je klasično kitajščino nadomestil korejski jezik, zapisan v mešanem slogu, s kitajskimi pismenkami in *han-gulom*, ki se je s hitrim razvojem medijev ustalil kot norma. Ta zapis je nadomestil rabo *idu*, na kitajskih pismenkah temelječega starega domačega zapisa korejščine. Tudi v Koreji se je začelo gibanje za poenotenje pisnega in govornega jezika (King 2007).

Istočasno je Koreja z neenakopravno pogodbo na otoku Ganghwa 강화도 prišla pod močan japonski vpliv, kar je sprožilo kitajsko-japonsko vojno, iz katere je Japonska izšla kot zmagovalka. Japonski vpliv je nato postajal vse močnejši. Po japonski zmagi v rusko-japonski vojni, v kateri je prav tako šlo za prevlado na korejskem polotoku, je Koreja leta 1905 postala najprej japonski protektorat, leta 1910 pa je bila končno formalno pripojena japonskemu imperiju. Tako ni imela možnosti, da bi modernizacijo izpeljala po svojih željah in potrebah. Japonska je za razliko od Tajvana, ki ga je dobila kot vojno odškodnino v kitajsko-japonski vojni, Korejo obravnavala kot svoj podaljšek (Japonska in Koreja sta eno *naisen ittai* 内鮮一体), ki ga je bilo treba asimilirati, in ne kot navadno kolonijo. Japonščina je postala edini nacionalni jezik (*kokugo*) tudi v Koreji in pouk japonščine je postal obvezen. Število ur pouka korejščine v »ljudskih šolah« (jpn. *kokumin gakko* 国民学校, kor. *gugminhaggyo* 국민학교) se je zmanjševalo, od leta 1938 pa korejščina ni bila več obvezen predmet. Sčasoma je bila potisnjena na rob, leta 1941 pa je bila ukinjena. Število šol, ki so izvajale pouk na stopnji, višji od »ljudskih šol«, je bilo omejeno. Leta 1936 je npr. samo 25 % šoloobveznih otrok (40 % dečkov in samo 10 % deklic) dejansko obiskovalo pouk. Japonski otroci v Koreji so, nasprotno, vsi hodili v šolo. Od konca 30. let so bili Korejci prisiljeni v spreminjanje svojih priimkov in imen v japonske (*sōshi kaimei* 創氏改名). Poleg tega je bila raba korejščine v javnosti omejena. Paradoksalno pa je imel po uporih proti japonski vladavini leta 1919 tisk v korejskem jeziku precej svobode. Korejski nacionalisti – kristjani – so si izven institucionalnih okvirjev tudi prizadevali, da bi povečali pismenost v domačem jeziku med preprostim ljudstvom. Tako so opismenili več deset tisoč ljudi, vendar je bila to glede na veliko število prebivalstva le kaplja v morje. Huda posledica take japonske kolonialne politike je bila, da je stopnja pismenosti v Koreji leta 1945 znašala komaj 22 % (King 2007; Mitsui 2010; Coulmas 2000; Tani 2000; Taylor in Taylor 2014; Gottlieb 1995; Cumings 2005; Matles Savada in Shaw ur. 1992).

Po koncu druge svetovne vojne se je korejska kalvarija nadaljevala. Osvobodila jo je Sovjetska zveza, a je v porajajočem se svetu hladne vojne in na osnovi

medvojnih sporazumov z zavezniki prepustila ZDA, da zasedejo korejski polotok južno od 38. vzporednika. Nujni pogoj za obnovo v obeh delih razcepljene Koreje je bilo hitro opismenjevanje ljudskih množic, ki so sedaj prvič imele priložnost za sistematično izobraževanje v lastnem jeziku. V ta namen je bilo treba standardizirati korejski jezik in pisavo, kar je japonska vladavina zavrla. Pojavilo se je tudi vprašanje rabe kitajskih pismenk, ki so zaradi velikega števila in kompleksnosti predstavljale oviro za hitro opismenjevanje. Ustrezno jezikovno politiko je bilo nujno določiti in izvajati na državni ravni. Po koncu sovjetske in ameriške okupacije leta 1948 sta na korejskem polotoku nastali dve državi, Demokratična ljudska republika Koreja (DLRK) in Republika Koreja (RK) (Cumings 2005; King 2007; Taylor in Taylor 2014).

DLRK je še pod sovjetsko okupacijo korenito zastavila svojo jezikovno politiko in nemudoma začela z intenzivnim programom opismenjevanja. Do leta 1948 je bila nepismenost v glavnem odpravljena. V Republiki Koreji je bilo opismenjevanje zastavljeno manj korenito, 10 let po razglasitvi državnosti in 5 let po koncu korejske vojne, leta 1958, je bilo še vedno okrog 8 % ljudi nepismenih (King 2007).

Najkočljivejše vprašanje jezikovne politike je bila raba kitajskih pismenk. V DLRK so ravnali radikalno. Stare elite so večinoma zbežale v RK, številne pripadnike elit so zaprli, država pa se je pod vodstvom Kim Il-sunga in Delavske stranke (*Choseon rodongdang* 조선로동당) lotila ustvarjanja »nove« kulture. Del tega je bila tudi »demokratizacija« pisave. Raba kitajskih pismenk so sprva ukinili, a so jih leta 1953, ob koncu korejske vojne, zopet uvedli z omejitvijo na 1800 pismenk. Cilj demokratizacije pisave je bil vzpostaviti kolikor mogoče nezahteven in uporaben sistem pisave. Pri jezikovni politiki je imel veliko besedo tudi sam Kim Il-sung. Svojo verzijo standardnega jezika, uvedeno leta 1966, so v DLRK poimenovali »kulturni jezik« (*munhwa-eo* 문화어). Z vidika »kulturnega jezika« so bile kitajske pismenke ter z njimi kitajske in druge tujke dojete kot grožnja materinščini. Posledica takega pogleda na kitajske pismenke, besedišče kitajskega izvora in izposojenke iz drugih tujih jezikov je bila, da so začeli te izraze nadomeščati z domačimi ustreznici. Del besedišča tujega izvora je ostal, tudi kitajske pismenke se v omejenem obsegu še vedno poučujejo, čeprav niso več v javni rabi. Tako se je začelo razhajanje med jezikom v DLRK in RK. Večina reform v DLRK je potekala z vrha navzdol, je pa res, da je bilo pri tem upoštevano mnenje državljanov (Cumings 2005; Song 2005; King 2007).

Kot rečeno, je bila jezikovna politika v RK ohlapnejša. Stare elite so ohranile prestiž, na položajih je ostala tudi kolonialna administracija iz časa japonske vladavine, vključno s policijo in vojsko, seveda brez japonskega osebja, ki se

je umaknilo nazaj na Japonsko. Tudi v RK je od leta 1945 potekala intenzivna standardizacija jezika, ki so ga pod japonskim vplivom poimenovali nacionalni jezik (*gug-eo* 국어). V boju z nepismenostjo je leta 1948 ministrstvo za šolstvo predlagalo prehod iz mešanega zapisa na izključno uporabo *hangula*, a je bil zaradi močnega nasprotovanja konzervativnih elit iz časa japonske kolonialne vladavine, ki so dobro obvladale kitajsko pisavo, predlog zavrnjen. Odnos do rabe kitajskih pismenk je nato nihal do konca 70. let, s sporadičnimi ukinitvami in ponovno uvedbo ter omejevanjem števila pismenk v vsakdanji rabi. Vojaški režim Park Chung-heeja (Park Chun-hee 박정희) je svojo navezanost na sloj, ki je kolaboriral in se okoriščal z japonsko kolonialno vladavino, prikrival z močnim nacionalizmom, v okviru katerega je bila med drugim sprožena tudi kampanja za »očiščenje« (*eoneo sunhwa* 언어 순화) domačega jezika. Njen cilj je bil iz standardnega jezika očistiti tujke, prevzete iz angleščine in japonščine. Po letu 1987, ko je bila ponovno vzpostavljena demokracija, so te kampanje počasi zamrle. Sam izraz je dobil negativno konotacijo, povezano s totalitarnimi vojaškimi režimi, ki so Koreji vladali od začetka 60. let do leta 1987. Po drugi strani je bil ohranjen mešani sistem zapisa s kitajskimi pismenkami in *hangulom*. Leta 1974 so kitajske pismenke ponovno uvedli v učbenike korejskega jezika, z omejitvijo na 1800 »osnovnih pismenk« v nižjih in višjih srednjih šolah. Vendar je raba kitajskih pismenk omejena. V besedilih za splošno rabo, vključno z dnevnim tiskom, se praktično ne uporabljajo; izjemoma, podobno kot v strokovni literaturi, jih rabijo toliko, kolikor zahteva razumljivost besedila, zaradi velikega števila homofonih besed kitajskega izvora (Coulmas 2000; Song 2005; Cumings 2005; King 2007).

Posledica različnih družbenih sistemov in, kot odraz tega, različnih pristopov k jezikovni politiki je, da postaja razdalja med standardnima jezikoma obeh Korej vedno večja. Razlikujeta se fonetika (standard, utemeljen na govoru v Pyongyangu v DLRK in na govoru v Seulu v RK) in leksika; razlikujejo se pravila zapisa v *hangulu* (dob. pisava države Han), ki se v DLRK lokalpatriotsko imenuje *choseon-geul* (조선글 dob. pisava države Choseon). Pri tem sta Han 한 in Choseon 조선 imeni za Korejo iz dveh različnih obdobj. Han je ime zadnje države, preden je postala japonska kolonija, in ga uporabljajo v RK, Choseon, ime države v času dolge vladavine dinastije Yi, pa v DLRK. Kljub različnim družbenim ureditvam se motivacije za jezikovne reforme v Korejah delno prekrivajo: temelj je deklarirani ali dejanski antikolonializem in s tem povezan nacionalizem. Kar se tiče kitajskih pismenk, je rezultat v obeh Korejah podoben: kitajske pismenke igrajo sekundarno vlogo, njihovo poučevanje je omejeno, v množičnih medijih se ne uporabljajo več ali kvečjemu v zelo omejenih primerih (Coulmas 2000; Song 2005; King 2007; Hannas 1997).

3.3 Vietnam

Tudi Vietnam je bil v 19. stoletju, še preden se je lahko začel soočiti z izivi modernizacije, pahnjen v kolonialno odvisnost. Francoska prisotnost v Indokini se je začela s pomočjo Francije dinastiji Nguyen pri združevanju Vietnama konec 18. stoletja. Francoska revolucija je kolonialna prizadevanja za nekaj časa zadržala. V drugi polovici 19. stoletja je francoska kolonija najprej postala južna tretjina Vietnama, Cochinchina, osrednji del, Annam s cesarsko prestolnico Hue, in severni del, Tonking s Hanojem, pa sta postala francoska protektorata, kar je leta 1885 pripoznala tudi Kitajska, ki je bila tedaj še pod dinastijo Qing. Celotno ozemlje, skupaj s Kambodžo, je bilo leta 1887 inkorporirano v Francosko Indokino, ki ji je Francija leta 1889 pripojila še Laos (Lê in O'Harrow 2007; DeFrancis 1977).

226

Zapis vietnamščine v latinici sega v zgodnje 17. stoletje. Začel se je s prihodom jezuitskih misijonarjev, ki so za potrebe misijonarskega dela potrebovali enostaven zapis govornega jezika. Sad njihovih prizadevanj je bil *chữ quốc ngữ*, zapis vietnamščine v latinici, ki pa se zunaj katoliške skupnosti vernikov ni razširil. Pod francosko kolonialno oblastjo je bil *chữ quốc ngữ* uveden v novoustanovljene kolonialne osnovne šole. Prve osnovne šole s poukom vietnamščine v latiničnem zapisu je kolonialna oblast ustanovila leta 1864 v Cochinchini. Po drugi strani se je med tradicionalno elito ohranil prestiž klasične kitajščine, prav tako pa tudi raba domačega sistema pisave *chữ nôm*. Namen pouka jezika v latinici je bil podoben kot pod Napoleonom pouk slovenščine in hrvaščine v Ilirskih provincah: kot vmesna faza, v kateri se domače prebivalstvo opismeni in potem na višji stopnji preide na jezik metropole (Lê in O'Harrow 2007; DeFrancis 1977; Vodopivec 2006).

Francoski koloni in vojska so nasprotovali na novo vzpostavljenemu šolanju širšega sloja domačinov s pomočjo zapisa v *chữ quốc ngữ*. To njihovo stališče se je skladalo s težnjami starih elit s severa Vietnama, iz Annama in Tonkinga. Vendar so za razliko od starih elit želeli, da bi izobraževanje potekalo v francoščini. Stare elite so bile v svojem, proti Franciji uperjenem patriotizmu v protislovju same s seboj, saj so ob zagovarjanju ohranitve domače inačice klasične kitajščine (sinovietnamščine) kot prestižnega jezika izobrazbe in administracije nadaljevale s preziranjem domačega *chữ nôm*. Ne glede na nestrinjanje teh dveh plasti prebivalstva so kolonialne oblasti potrebovale sloj lokalnih uradnikov, zato so vztrajale pri načrtani politiki opiranja na *chữ quốc ngữ* v šolah (Lê in O'Harrow 2007; DeFrancis 1977).

Paradoksalno je, da je *chữ quốc ngữ* kot sredstvo kolonialne jezikovne politike postal v začetku 20. stoletja tudi sredstvo odpora proti kolonialni oblasti.

V Hanoju so patrioti v želji, da bi dvignili izobrazbeno raven prebivalstva, leta 1907 ustanovili Tonkinško svobodno šolo (*Đông Kinh Nghĩa Thục 東京義塾*),¹ ki je na stopnjah od osnovne do srednje šole sodobno in s kolonialno perspektivo neomadeževano izobrazbo nudila več sto učencem, bodoči eliti protikolonialnega boja. Poučevali so tudi klasično kitajščino (v sinovietnamski inačici) in francoščino, pomembno pa je, da je pouk večinoma potekal v vietnamščini, zapisani s *chữ quốc ngữ*. Diplomanti te šole so svojo izkušnjo prenašali v širšo družbo, tako da so kolonialne oblasti šole po letu dni zaprle. Kasneje se je francoska izobraževalna politika spremenila; Francozi so okrepili šolske ustanove, v katerih je izobraževanje potekalo v *chữ quốc ngữ*, po drugi strani pa pritiskali na marionetni cesarski dvor v Hueju, da je v letih 1915–19 po skoraj 1000 letih ukinil državne izpite, ki so temeljili na poznavanju klasičnega kitajskega kanona. V istem obdobju se je *chữ quốc ngữ* začel uveljavljati tudi v periodičnem tisku, posledica česar je bilo vzpodbujanje narodne in jezikovne zavesti ter oviranje prodiranja francoskega jezika. Nastajati so začela literarna dela, zapisana v *chữ quốc ngữ*, z novimi bralci, ki so bili izobraženi v vietnamščini, zapisani v latinici. Vse to je pripomoglo k temu, da *chữ quốc ngữ* ni bil več zaznavan le kot simbol kolaboracije s kolonialnimi oblastmi (Lê in O’Harrow 2007; DeFrancis 1977).

Prehod iz tradicionalnega stanja, s klasično kitajščino (sinovietnamščino) in vietnamščino, zapisano v domači pisavi *chữ nôm*, na rabo *chữ quốc ngữ* je, kot smo delno že videli, potekal v več fazah. V prvi fazi je bila simbol upora proti francoski vladavini klasična kitajščina (sinovietnamščina), raba *chữ quốc ngữ* pa je bila simbol kolaboriranja. Ko so kasneje domoljubi prišli do spoznanja, da modernizacija ni mogoča brez splošnega dviga ravni izobrazbe, katerega nujni pogoj je odprava nepismenosti, se začne druga faza. *Quốc ngữ* je sprejet kot sredstvo za dvig pismenosti med prebivalstvom. S tem *chữ quốc ngữ* izgubi stigmo kolaboracije, objavljanje literarnih del v *chữ quốc ngữ* pa mu tudi dvigne prestiž. V tretji fazi pa je *chữ quốc ngữ* v rabi že pogostejše kot klasična kitajščina (sinovietnamščina) in *chữ nôm* ter tako dejansko postane pisava, s katero običajno zapisujejo domači jezik, vietnamščino. Po neodvisnosti je bilo treba storiti samo še korak in *chữ quốc ngữ* razglasiti za standardni zapis vietnamskega jezika (Lê in O’Harrow 2007; DeFrancis 1977).

Nadaljnje vmešavanje zunanjih sil v politično dogajanje v Vietnamu je imelo za deželo in celotno Indokino tragične posledice. Vojno stanje je v Vietnamu trajalo praktično od japonske invazije leta 1941, vrnitve Francozov po koncu druge svetovne vojne, dolge in mučne osvobodilne vojne proti francoski

1 Zanimivo je, da je staro ime za Hanoj Dong Kinh 東京, ki pomeni isto in se s kitajskimi pismenkami zapiše enako kot ime japonske prestolnice.

vladavini, razcepitve na Severni in Južni Vietnam leta 1954 ter ameriške intervencije do združitve leta 1975. Po zmagi osvobodilnega gibanja Viet Minh nad japonsko vojsko leta 1945 je *chữ quốc ngữ* postal simbol osvoboditve. Med dolgo vojno, v prvi fazi proti Franciji za osvoboditev izpod kolonialnega jarma in v drugi fazi proti ZDA za združitev Severnega in Južnega Vietnama, je v Severnem Vietnamu *chữ quốc ngữ* postal simbol revolucionarnega napredka. *Chữ quốc ngữ* je bil v uporabi tudi v Južnem Vietnamu, kjer pa so vzporedno poučevali klasično kitajščino (sinovietnamščino) in *chữ nôm*. Nesporni položaj *chữ quốc ngữ* se je končno stabiliziral šele po združitvi Vietnama leta 1975, ko je *chữ quốc ngữ* postal pisava, s katero se zapisuje standardni vietnamski jezik (Lê in O’Harrow 2007; DeFrancis 1977).

4 Razprava

V pregledu poti, ki so jo prehodile pisave v obrobnih državah kitajskega kulturnega kroga, v Vietnamu, Koreji in na Japonskem, sta se izkristalizirala dva tipa dejavnikov, ki so vplivali na usodo kitajskih pismenk kot del sodobnih standardiziranih domačih sistemov pisave, notranji in zunanji.

4.1 Notranji dejavniki

Ločimo lahko štiri notranje dejavnike:

- I. Prestiž domačega pisnega jezika in domače literature v primerjavi s prestižno lokalno varianto klasične kitajščine.

Na Japonskem je imel domači jezik v preteklosti med elitami prestižno veljavo kot jezik literature, klasična kitajščina pa kot jezik državne ideologije, administracije, izobrazbe, religije (budizem) in filozofije. S časom se je izoblikoval mešani zapis domačega jezika z zlogovno pisavo in logografsko rabljenimi kitajskimi pismenkami. S širjenjem pismenosti v zlogovni pisavi (*hiragana* in *katakana*) se je uveljavil tudi pomožni zapis »branja«¹ kitajskih pismenk v zlogovni pisavi (*furigana* 振り仮名). Tako so tudi zahtevnejša besedila postala dostopna širšemu krogu bralcev, ki se je pojavil v obdobju Edo. Široko uveljavljeni mešani zapis se je ohranil tudi pri modernizaciji jezika. V mešanem zapisu so se s kitajskimi pismenkami zapisovale tako kitajske tujke (tako imenovani *on’yomi* 音読み) kot tudi domače japonske besede (tako imenovani *kun’yomi* 訓読み). Kitajske pismenke so bile tako močno ukoreninjene v zapisu domačega jezika in v zavesti velikega dela pismenega prebivalstva, da jih je bilo ob reformah sistema pisave zelo težko popolnoma ukiniti. Po drugi strani je bila

usoda zapisa domačega jezika v Koreji in Vietnamu dosti bolj nestabilna. Tako raba *hangula* v Koreji kot *chữ nôm* v Vietnamu je bila v preteklosti večkrat omejena in kljub priljubljenosti literarnih del, zapisanih v domačem jeziku, je pritisk establišmenta pogosto zaviral prost razvoj potencialov, ki sta jih imeli obe pisavi.

- II. Delež kitajskih pismenk oziroma domačih logografskih pismenk, rabljenih v zapisu domačega jezika. Tu je položaj v Koreji in na Japonskem podoben. Če v Koreji poleg *hangula* upoštevamo še mešano zlogovno-logografsko pisavo *idu*, ki je bila do konca 19. stoletja v rabi delno tudi za administrativne namene, delež kitajskih pismenk v zapisu korejščine in japonščine niha od srednje visokega do nizkega. Vietnamski *chữ nôm* pa je v celoti logografska pisava in je tu seveda delež pismenk 100-odstoten.
- III. Količina in dostopnost del v domačem jeziku. Ta dejavnik je neposredno povezan s prvim, s prestižnostjo. Zaradi nestabilnega položaja domačih pisav v Koreji in Vietnamu je bila tudi literarna produkcija mnogo manj razširjena in dostopna kot na Japonskem, pa tudi manj kot besedila v klasični kitajščini.²
- IV. Stopnja pismenosti širšega prebivalstva v času reform pisave. Japonska je do začetka 20. stoletja že dosegla razmeroma visoko raven pismenosti, vsaj na ravni poznavanja zlogovne pisave in osnovnih kitajskih pismenk. V Koreji in Vietnamu, zlasti zaradi kolonialne politike, je bila stopnja pismenosti v začetku reform pisave zelo nizka (22 % v Koreji, še manj v Vietnamu).

4.2 Zunanji dejavniki

Zunanja dejavnika sta povezana z družbenozgodovinskim kontekstom modernizacije:

- I. Najpomembnejši dejavnik je stopnja neodvisnosti v času modernizacije. Japonska je modernizacijo izpeljala kot neodvisna država, v skladu s svojimi potrebami, medtem ko sta Koreja in Vietnam modernizacijo doživela pod kolonialno oblastjo.
- II. Nacionalizem v jeziku kot del modernizacijskega procesa. Na Japonskem so tudi sicer goreči nacionalisti kitajske pismenke priznavali kot del svoje jezikovne tradicije. Modernizacija in s tem standardizacija v jeziku ni bila uperjena proti rabi kitajskih pismenk, potrebna je bila samo racionalizacija že uveljavljenega mešanega sistema pisave:

2 V Vietnamu je po začasni zasedbi v času dinastije Ming neokonfucianistična mrzlica pripeljala do tega, da so uničili plošče za tisk v *chữ nôm*u zapisanih literarnih del. Tako so se ohranila samo dela v domačem jeziku od druge polovice 15. stoletja dalje (Lê in O'Harrow 2007).

omejitev števila pismenk, delna poenostavitev nekaterih pismenk in standardizacija oblike ter reforma zapisa v zlogovni pisavi. Nasprotno so v Vietnamu in po drugi svetovni vojni v obeh Korejah v kontekstu radikalno spremenjenih okoliščin pod kolonialno vladavino kitajske pismenke zaznavali kot oviro na poti v modernizacijo jezika, in sicer iz dveh razlogov: najprej v duhu protikolonialno usmerjenega nacionalizma (tudi raba kitajskih pismenk je plod tisočletne kitajske kulturne hegemonije) in nato zaradi ekspeditivnosti: učenje na domačih tleh nastale »naše« abecedne pisave, *hangula*, je dosti bolj učinkovito in omogoča hitrejše odpravljanje nepismenosti kot učenje mešanega sistema, ki poleg *hangula* vključuje tudi rabo kitajskih pismenk. Podobno je bilo tudi v Vietnamu. *Quốc ngữ*, ki so ga sprva promovirale kolonialne oblasti, je v zgodovinskih procesih v prvi polovici 20. stoletja pridobil dovolj ideološkega prestiža, da je končno postal simbol socialističnih revolucionarnih sprememb in »progresivna« pisava. V obeh primerih, korejskem in vietnamskem, je pripomogel razmeroma omejen obseg literarne dediščine, zapisane v domačem jeziku. S prehodom na novo pisavo, z radikalno omejeno rabo kitajskih pismenk v obeh Korejah in njihovo popolno izločitvijo v Vietnamu rez s tradicijo, posebej še pisanja v domačem jeziku, ni bil tako zelo hud, kot bi bil, če bi se za podoben korak odločila tudi Japonska.

5 Zaključek

Znano je, da je sistem pisave, ko se enkrat uveljavi, zelo konzervativen in do sprememb pride samo ob velikih družbenih prevratih (Coulmas 2000). Tradicionalno družbo v obeh Korejah in v Vietnamu so zaradi kolonialne izkušnje modernizacijski procesi pretresli dosti globlje kot Japonsko. Tudi zato je bilo globoko radikalne reforme pisave tam mogoče izpeljati, medtem ko je morala Japonska vkljub željam številnih ubrati zmernejšo pot. Vse to ni tako povezano z zahtevnostjo določene vrste pisave, kot bi morda lahko sklepali iz gornjega prikaza. Coulmas (2000) npr. argumentira, da je na Tajvanu kljub temu, da pismenk niso poenostavljali in tudi njihovega števila niso reducirali tako močno kot v Ljudski republiki Kitajski, odpravljanje nepismenosti potekalo hitreje in uspešneje. Razlog za uspeh je bilo boljše organizirano šolstvo. Po drugi strani tudi predsodki običajno bolj konzervativno usmerjenih zagovornikov široke rabe kitajskih pismenk ne držijo. Na Japonskem obstaja skupina ljudi, ki sistematično uporablja samo fonetično zlogovno pisavo. To so slepi, ki so kljub invalidnosti s pomočjo izključno fonetične pisave za slepe sposobni doseči najvišjo raven univerzitetnega študija in postati tudi doktorji znanosti.

Pri zagotavljanju funkcionalne pismenosti se raba tako kitajskih pismenk kot fonetične pisave celo pri jeziku s tako skromnim fonetičnim repertoarjem, kot je japonščina, pokaže za manj relevanten dejavnik, kot pa je organizacija sodobnega šolskega sistema. Kot poudari tudi Coulmas (2000), ima vsaka vrsta pisave prednosti in slabosti.

V gornjem razglabljanju je bil izpuščen pomemben dejavnik, ki bi tudi lahko močno vplival na jezikovno politiko. Japonska in obe Koreji so etnično izredno homogene države, medtem ko ima Vietnam okrog 14 % pripadnikov manjšin, razpršenih na več deset etničnih skupin. Ravno ta jezikovna razpršenost omogoča osrednjo vlogo vietnamščine kot državnega jezika na celotnem ozemlju združenega Vietnama.

Kot rezultat modernizacijskih procesov v jeziku in pisavi je v vseh štirih državah domači jezik postal in se utrdil kot osrednji jezik tako v administraciji kot v šolstvu in literaturi. Glede na kolonialno izkušnjo se to v mnogih drugih državah ni zgodilo. V tem pogledu, kot tudi z vidika pisave, bi bilo gornje ugotovitve zanimivo primerjati z jezikovnimi politikami in razvojem v drugih državah, ki so imele večstoletno državno tradicijo in obenem kolonialno izkušnjo, kot npr. v jugovzhodni Aziji Laos, Kambodža, Malezija, Mjanmar (Burma) in Indonezija.

Literatura

- Amino, Yoshihiko 網野善彦. 1990. *Nihonron no shiza: rettō no shakai to kokka* 日本論の視座—列島の社会と国家— [Vidiki teorij o Japonski: družba in država na otočju]. Tokio: Shogakkan.
- Bekeš, Andrej. 1998. »Vpliv Amerike na sodobni japonski jezik in pisavo.« *Azijske in afriške študije* 2 (1): 46–154.
- . 1999. »Pojmovni okvir za klasificiranje sistemov kitajske in japonske pisave.« *Azijske in afriške študije* 3 (1–2): 218–238.
- Coulmas, Florian. 1989. *The Writing Systems of the World*. Oxford: Basil Blackwell.
- . 2000. »The Nationalization of Writing.« *Studies in the Linguistic Sciences* 30 (1): 47–59.
- . 2003. *Writing Systems: An Introduction to Their Linguistic Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cumings, Bruce. 2005. *Korea's Place in the Sun: a Modern History*. New York: W. W. Norton & Company.
- Daniels, Peter T. in Bright, William, ur. 1996. *The World's Writing Systems*. Oxford: Oxford University Press.

- DeFrancis, John. 1977. *Colonialism and Language Policy in Viet Nam*. The Hague: Mouton.
- Gottlieb, Nanette. 1995. *Kanji politics: Language policy and Japanese script*. London: Kegan Paul International.
- . 2007. »Japan.« V *Language and National Identity in Asia*, urednik Andrew Simpson, 186–199. Oxford: Oxford University Press
- Hannas, William C. 1997. *Asia's Orthographic Dilemma*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Holm, David. 2014. »A Layer of Old Chinese Readings in the Traditional Zhuang Script.« *Bulletin of the Museum of Far Eastern Antiquities*. 79.
- Kara, György. 1996. »Kitan and Jurchin.« V *The world's writing systems*, urednika Peter T. Daniels in William Bright, 230–238. New York : Oxford University Press
- Kin Bunkyō 金文京. 2010. *Kanbun to Higashijia: kunyomi bunkaken 漢文と東アジア—訓読の文化圏* [Kitajščina in Vzhodna Azija: kulturni krog zapisa domačih besed s kitajskimi pismenkami]. Tokio: Iwanami Shoten.
- King, Ross. 2007. »North and South Korea.« V *Language and National Identity in Asia*, urednik Andrew Simpson. New York: Oxford University Press, 200–234.
- Komori, Yōichi 小森陽一. 2000. *Nihongo no kindai 日本語の近代* [Japonščina v modernem obdobju]. Tokio: Iwanami Shoten.
- Kychanov, E. I. 1996. »Tangut.« V *The Worlds Writing Systems*, urednika Peter T. Daniels in William Bright, 228–230. New York: Oxford University Press.
- Lê Minh-Hằng in Stephen O'Harrow. 2007. »Vietnam.« V *Language and National Identity in Asia*, urednik Andrew Simpson, 415–441. New York: Oxford University Press.
- Lee, Yeounsuk. 1996. *Kokugo toiu shisō: kindai Nihon no gengo ninshiki 国語という思想—近代日本の言語認識* [Ideologija državnega jezika: razumevanje japonščine v modernem obdobju]. Tokio: Iwanami Shoten.
- Matles Savada, Andrea in William Shaw, ur. 1992. *South Korea: A Country Study*, 4th ed. Washington: Federal Research Division, Library of Congress.
- Mitsui, Takashi 三ツ井崇. 2010. *Chōsen shokuminchi shihai to gengo 朝鮮植民地支配と言語* [Kolonialna vladavina v Koreji in jezik]. Tokio: Akashi shoten.
- Pană Dindelegan, Gabriela in Martin Maiden, ur. 2013. *The Grammar of Romanian*. Oxford: Oxford University Press.
- Shi, Dingxu. 1996. »The Yi Script.« V *The Worlds Writing Systems*, urednika Peter T. Daniels in William Bright, 239–243. New York: Oxford University Press.

- Simpson, Andrew ur. 2007. *Language and National Identity in Asia*. Oxford: Oxford UP.
- Song, Jae Jung. 2005. *The Korean Language: Structure, Use And Context*. London: Routledge.
- Tani, Yasuyo 多仁安代. 2000. *Daitōa kyōeiken to nihongo* 大東亜共栄圏と日本語 [Vzhodnoazijsko območje koproseritete in japonski jezik]. Tokio: Keiso shobo.
- Taylor, Insup in M. Martin Taylor. 2014. *Writing and Literacy in Chinese, Korean and Japanese* (Revised edition). Amsterdam: John Benjamins.
- Tōdō, Akiyasu 藤堂明保. 1969. *Kango to nihongo* 漢語と日本語 [Kitajščina in japonščina]. Tokio: Shūei shuppan.
- Vodopivec, Peter. 2006. *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan.
- Yakuwa, Tomohiro 八鍬 友広. 2003. »Kinsei shakai to shikiji« 近世社会と識字 [Pismenost v predmoderni družbi]. *Kyoikugaku kenkyu* 70 (4): 524–535.